

LATİFE ÜZERİNE

Dr. HANCI AVNİ YÜKSEL

Sözlükler "latife"yi güldürücü, güzel ve tuhaf söz, nükte, şaka, espri şeklinde tarif ederler.

Fıkralar, latifeler, hatta kelâm-ı kibar diye isimlendirilen atasözü derecesine erişmiş hikmetli sözler, anlatım yönünden ve güldürücü özellikleri bakımından mahlûf karakter taşırlar. Bunların bir kısmı geçmişten günümüze kadar gelebilmişlerdir. Belki şahıslar değişmiştir, mekânlar değişmiştir ama taşıdıkları espriler ve ibretler muhafaza edilmiştir. Esas olan da zaten budur. Onun içindir ki, yüzyıllar öncesi söylenen bir sözü alıp günümüzde gerektiği yerde rahatça kullanabilmekteyiz.

Latifelerin bir kısmı bazen mecmualarda, bazen de kitaplarda meraklılarınca toplanarak unutulmaktan kurtarılmış, bir kısmı da ağızdan ağıza yeni renk ve şekillere bürünerek hayatını devam ettirebilmiştir. Günümüzde de yenileri üretilmektedir. Öyle ya, insan oldukça kelâm da olacaktır, mizah da olacaktır, latife de...

Latifeler, bazen tanınmış bir kişinin hayatından veya karakterinden tolumun çeşitli özelliklerinden bahsederek, ya da hiç bir kimseye mal edilmeden insanlığın ruhu üzerinecek yönlerini, acınacak durumlarını, ruh hallerini ifade ederler. Yine, ait oldukları yüzyılın sosyal hayatına dair değerli bilgiler verirler.

Latife, latif gerektir, ancak kaba, müstehcen olanları da vardır. Âlim ve ârif kişilere ait olanlar yanında dostlar arasında yapılan latifeler, aile şakaları, politik olanları, tuzak nitelikli olanları, tuzak nitelikli olmaları ilk akla gelenlerdir. Dikkat edilir ve alınabilir müstehcen, kaba latifelerden bile dersler çıkarılabilir.

Manzum veya mensur bir şekilde yazıya geçmiş latifelerde dikkati çeken ilk husus ahlâki değerlerin benimsenmesidir. Bunun yanında tasavvufî ilkelerin de verilmesi, benimsenmeye çalışıldığı görülür. Eğlence, hoşça vakit geçirme latifelerinde ağırlık taşır. Çünkü kuru laflarla verilecek bir nasihatın pek de etkili olmadığı bilinen psikolojik husustur. Yeter ki, neyin nasıl verileceği iyi bilinsin. Bakınız bu hususta Hz. Ali ne buyurmaktadır: "Eğer bir kişi kendisini ekşi yüzlülük, kötü huyluluk dairesinden dışarı çıkarma maksadı ile bir miktar latife ve mizah et-

se, onun için bunda çekinilecek ve korkulacak bir şey yoktur." Öyle ya, hikmetli bir latife bazen çatlak dudaklara su, onulmaz yaralara merhem gibidir. Dedik ya, latifeler boş sözler değildir diye. Bakan göz, duyan kalp ve düşünün kafa için sayısız ibretler vardır onlarda. Bir çiçek düşünelim; o, kimisini rengiyle, kimisini kokusu ve estetiğiyle cazbederken arı misali kimisini de başka yönleriyle kendisine çeker. Alınan şey, onların kabiliyetine ihtiyacına ve gücüne göre farklı farklıdır. Gönül dostları, görmüş, geçirmiş ilim ve irfan sahipleri her yerde ve her zaman aranan, başta edilen kişilerdir. Bunlar güneş gibidirler. Buldukları cemiyete davranış ve sözleriyle ışık saçarlardı. Önemli olan onların kıymetini bilmek ve onlardan istifade edebilmektir. Başta da söylediğimiz gibi, bu kişiler, latifeyi bir eğitim aracı olarak görmüşler ve bundan güçleri oranında faydalanmışlardır. Mevlânâ'nın ifadesiyle "latife sadece bir şaka değil bir öğretilendir."

Latifesiz, şakasız bir hayat düşünabiliyor musunuz? Onlarsız bir hayat kim bilir ne kadar renksiz, tatsız ve tuzsuz olurdu. Sanki robotlar dünyası. Latife kaba da olsa, açık saçık da olsa yokluğundan daha iyidir. Zaten hayat da bu değil mi, doğru ve yanlışlarıyla. Varsın olsun cahilin şakasında bir eşek tükmesi veya bir anırtı. Yanında ârîfin latifesi var ya. Onda ki hikmet, o anda ki latifet, o anda ki ibret içinde bir eşek şakası olsa da ne çıkar. Acı olmasa, ekşi olmasa tatlının ne hükmü olur. Yeter ki, ortada bir pazar olsun, herkes ordan istediğini alacak ve taşıyabileceği kadarını götürecektir.

Derler ya yazmayı sevmeyen bir milletiz diye. Biraz öyleyiz galiba. Ne olurdu sanki parmaklarımız biraz kalem dostu olsaydı, dudaklarımızdan dökülenler havaya karışmayıp da kağıda dökülebilseydi. Hayat daha renkli, daha anlamlı olurdu, hafızamız daha güçlü, hükmümüz daha sağlam olurdu. Öyle değil mi aziz dostlar? Belki dünnü istediğimiz kadar kazanamadık. Değerlerimiz zaman denen değerminin acımasız taşları arasında öğütüldü ve unutulup gitti. Hiç değilse diyorum bundan böyle mevcudu kurtarmaya çalışalım. Bilen bildiğini, duyan duyduğunu yazsın, yazdırsın. Kim bilir, ülkemizin çeşitli yörelerinde

gün ışığına çıkmamış ne değerler vardır. Söz ipliğine dizilmemiş ne inciler vardır. Bunları bulup çıkarılmı, yazalım yazdıralım, Kazanalım ama kaybetmeyelim. Duyulan, öğrenilen şeylerin unutulmayacağı sanılır ama, bunların çoğu kısa bir süre sonra unutulur gider. Ne büyük aldandı. Bazen "nedetn vaktinde yazmadın" diye suçlarımız birbirimizi ya da kendimizi. Hayıflanırız ama nafile, giden gitmiştir artık. Dünkü yolcuların kaçı kaldı bu handa. Giden yükleriyle gitti. Yani bildiklerini de götürdüler o bilinmeyen yere. Sorgulamak gerekir kendi kendimizi, hakkımız var mı geleceğe bırakmamız gerekenleri de alıp götürme? Ne bırakıyoruz bir insan olarak bizden sonrakilere, gücümüzce, çapımızca? Öyleyse diyorum, dilimizin döndüğünce, kaleminizin gücünce ebedileştirelim duyduklarımızı, bildiklerimizi iş isten geçmeden.

Gerek Yozgat'ın merkezinde gerekse ilçe ve köylerde baştan beri anlatmaya çalıştığım âlim ve ârifler, lafı dinlenir, lafı okkalayan ve gerektiğinde onu gedigine yerleştiren sayısız kişiler vardır, delife vardır, dostlar vardır. Düntü bilenler ve yaşayarak üretenler vardır. Her şeyin yazılıp yayınlanmasında sayısız faydalar olduğuna inanıyorum. Bu, kültürümüze sehipliliğin yanında geçmiş ve daha doğruau kendimize saygının bir göstergesidir.

Akdağ'lı olup da Atatürk'ün yakın müca-dele arkadaşlarından, TBMM. birinci dönem üyelerinden Bahri Bey'i, Nuri Ersoy'u, Atif Benderlioğlu'nu, daha yakınlardan nüfus memuru Ziya Yüksel'i, Saraçların Hafız'ı, Demirci Ömer'i, Sofuların Nadir'i, Hamacı Yunus'u, muhacir Salı ve Şakir'i ve daha nicelelerini bilmeyen veya duymayan yoktur sanırım. Ya, yaşayan orta kuşaktan bir Uzun Hasan'ı, Selâmi Ertay'ı, Haydar Koçak'ı, Sedat Soylu, Oktay Genç, Terzi Tevfik ve Sadi Özlök'u, bunların yanında isimlerini izinsiz sayamadığım diğer renkli simaları tanımiyorsa bir kişi ona Akdağ'lı demeye bin şahit ister. Bunlar ki, ilçenin kulağı, dili ve hafızası, dahası folklor taşıyıcısıdır. Her biri ayrı ayrı bir cevher. Fıkra ve nükteleriyle, latife ve hatıralarıyla Akdağ'ın renkli kültürünü yaşatan, belki de kendilerinin de farkında olmadıkları mahallî küçük kültür ansiklopedileri.

Bir Osman Duran'ın veya bir Necdet Soylu'nun sağlığında sohbetinde bulunmadıysanız üzülmekten başka yapacağınız bir şey yok demektir. Her neyse sözü sürdürmenin ne âlemi var. Yeri gelmişken, aklımdaki bir kaç latifeyi eksik ve yanlışlarıyla burada anlatmak istiyorum:

Rahmetli amcam eski nüfus memuru Ziya

Yüksel, aynı zamanda hafızdı ve Saraçların Hafız'ın cancağız dostuydu. Ondan öğitmiştim; Tathoğullarından Bahri Bey, şimdiki Ziraat Bankası'nın yanındaki çeşmeli ve taş duvarlı dükkanın önünde mutad olduğu üzere oturmuş dostlarıyla sohbet ediyormuş. O sohbet ederken etrafı dostlarla, dinleyenlerle dolup taşarmış. Tabii, onun en bariz özelliği beyliği, ağalığı. Sohbet süresince çay bardakları dolar dolar boşalmış. İşte yine öyle bir sohbet sırasında Bahri Bey çıkarıp çay paralarını vermiş. Derken sonradan sonraya sohbet hal-kasına bir kişi daha katılmış. Tabii ki, ona da çay gelmiş. Bahri Bey, önceki çayların parasını verdiği için orada bulunan Saraçların Hafız o son gelen çayın parasını vermek için cüzdanına davranmış. O da ağa, o da cömert biri ya. Bir toplantıda iki ağa olur mu? Durumu farkeden Bahri Bey; hemen yerinden doğrulmuş ve yarı hiddet ve yarı şakayla;

- Hafız, Hafız, koy o parayı cebine. Bir çay için ağalığı sana kaptıracak mı sanıyorsun?" diyerek son çayın parasını da ken lisi vermiş.

Alın işte size ibret ve hikmet dolu bir latife. Allah her ikisine de gani gani rahmet eylesin.

Soylular, sülalece ağzı güzel laf eden nüktedan bir aile. Yukarıda söylediğim gibi Akdağ'lı olup da merhum Esat Soylu'yu, merhum Kahraman ve Necdet Soylu'yu ve Akdağ'da halen o ocağı tütüren bir Sedat Soylu'yu tanımamak mümkün mü?

Merhum Necdet (Mehmet) Soylu'dan dinlemiştim: Esat Efendi, bir kaç kişi ile bir hasta ziyaretine gider. Hastaya hal hatir soracaklar ama hastanın konuşacak mecali yoktur ve harareten dili damağı kurumuştur. Ağzını yiyecek bekleyen cula (karga yavrusu) gibi açıp kapamakta ve güçlükle yutkunmaktadır. Tatsız bir şekilde hasta ile bakışıp dururlarken Esat Efendi;

- Limon ister misin limon, diye hastaya sorar. Limon lafını duyan hasta birden bire canlanır gibi olur ve zorlukla,

- Hani nerde, var mı sizde, diye büyük bir iştihakla sorar.

O zaman limon nerde... Şimdiki gibi her mevsimde aradığın bulunmuyor memlekette...

Esat Efendi, maksadına nail olmuştur, hemen cevabı yapıştırır,

- Şu zaman limon nerde, ha ağzın biraz sulansın diye söyledim, der.

İşte böyle, yorumu yine sizlerin.

Çocukluğu, gençliği Akdağ'da geçmiş olan yaşantılarımla bizden daha büyük olanlar Sofunun Nadir'i iyi hatırlayacaklardır. Onu genellikle yalnız başına Yoncalık yolunda veya şimdiki yerinde yeller esen çarşı içindeki o güzelim kemerli taş köprüde gördük. Ayakkabılarının topuğuna basar, ceketini giyemez omuzuna asardı. Kimdi, neydi, o zamanlar pek anlayamaz, tanıyamazdık onu. Dostları da vardı tabii, şehir kulübünde kâğıt oynar, içki içerdi onlarla, ama oralar bizim için hiç de malûm yerler değildi. Bilhassa geceleri köprünün taş korkuluklarında yan oturur ve gece yarısına kadar orada ya sigara içer veya içkisini yudumlardı. Bir tuhaf dururdu orada. Korkardık yanından geçerken. Sonra görünmez oldu ortalarda. Ardından öldüğünü duyduk. Allah günahlarını affetsin.

Ne zaman yeni bir zam yapılsa hemen aklima o gelir. Hatırladığım kadarıyla çocukluk dönemlerimizde bugünkü gibi sık sık zam yapılmazdı. Yapılsa da insaf ölçülerini aşmazdı. Aşmazdı ama değişik açılardan yine de insanları etkilerdi.

Nadir Ağa, ismi gibi ilçenin nadir alkoliclerinden idi. Para sıkıntısı çektiği de açık. İçki almadığı için zamdan o kadar canı yanmış ki, önüne gelene;

- Şu hükümetin ettiğine bakın. Duruyo duruyo da fakirin rakısına zam yapıyo. O zama ekmeğe yapsalar da yiyen yemiyen belli olsun,

diye dert yanmağa başlamış. Kendi içiyor ya, herkesin de içtiğini sanıyor. Öyle ya, herkes dünaya kendi penceresinden bakar, atılan taş herkesi aynı yerinden yaralamaz.

Oluközü, Akdağmadeni'nin en şirin, en yeşil köylerinden biridir. Çevrenin sebze ve meyve ihtiyacının büyük bir kısmı bu köyden karşılanır. Ürettiği salatalık, fasulye ve biber Akdağ'da olduğu gibi yakın ilçe ve illerde de sevilip aranmaktadır. Buranın kadınlarını kurduğu salatalık turşusunun lezzetine ve dayanıklılığına ise diyecek yoktur. Ankara-Sivas yolu üzerinde olan Oluközü'nden yaz mevsiminde geçenler eğer orada durup bu söylediklerimizden birazlık olsun tadmışlarsa bana hak vereceklerdir.

Sadi Özlok hocadan dinlemiştim: Korkut Özal'ın İçişleri Bakanı olduğu dönemlerdir. Günün birinde oradan geçerken ayak üstü misafir ederler ve ekmeğe turşu ikramında bulunurlar. Özal, turşuyu çok beğenir ama arkası gelmez. Sadi Hoca, hemen elini açarak "amin" deyip yemeği dualamaya başlar:

"Allahümme edik, yedik
Yedik, yedik, yiyemedik,

Daha getir diyemedik.

Kırlangıcın yuvası

Bu kadar olur turşu ile ekmeğin duası"

Hocanın duası bitince Korkut Özal basar kahkahayı.

Oluközü, turşusu, biberi ile ünlü olduğu gibi madımağı ile de bilinir ve sevilir. Günün birinde adamın biri bir eve misafir olur. Sofra kurulur önüne madımak aşu gelir. Bulgurla, pastırma ile yapılırsa daha bir lezzetli olur bu aş. Adam büyük bir iştahla yer bitirir. Akşam olur aynı madımak aşu gelir sofraya. Ertesi gün de bu böyle devam eder; gel madımak aşu, git madımak aşu. Artık misafirin ziyesi kalmaz, bir şey de diyemiyor. Öyle ya, misafir umduğunu değil bulduğunu yer. Madımak aşının ardı bir türlü kesilmeyince adam dayanamaz ve kibar yollu sorar,

- Gurban öldüğüm balam bunu neren topluyun?

- Aha şu köyün gıycığındaki harmandan gurbanım, deyince, misafir,

- Sen ne diye zahmet ediyon ki, beni oraya örkle (kazık çakıp bağla) ben sabah akşam orda otlar dururum, sana da zahmet olmaz, demiş.

Akdağ'lı olup da Aşko'yu (Raif Cangül) bilmeyen yoktur. Hele kahve alışkanlığınız varsa hatıralarınızda baş köşeye bağdaş kurmuştur muhakkak. Sanırım Oktay Genç'ten dinlemiştim:

Bugünkü gibi geçim zordur. Bir paket çay bilmem kaç lira, şeker de öyle. Bir bardak çay on liraya satılmaktadır. Odunu kömürü hesap edince artık kurtarmamaktadır bu para. Her şeye zam geldiğine göre çayın fiyatının da artması gerekmektedir. Kahveciler birleşerek belediyeden çaya zam talebinde bulunurlar. Belediye reisi ve encümen üyeleri zam talebini görüşmek üzere toplanır. Aşko'nun kahvesi yakın olduğundan çaylar oradan gelmektedir. Aşko, toplantı devam ederken boğalardan bardakları almak için içeri girer. Encümen menden biri Aşko'ya takılarak "Çay kaç lira?" diye sorar. Aşko,

- "Kahve Yemen'den gelir yolları ırak/Artık on lira yetmiyor on beş lira bırak," diye karşılık verir.

Encümendekilerden ağzı laf eden, şair ruhlu biri varmış, hemen karşılığını verir,

- "Kahve Yemen'den gelir yolları sapa/On lira yetmiyorsa kahveyi kapa."

İşte böyle. Hayat devam ettikçe kültür dağarcığımız daha nice latifelerle, şakalarla renklenecek, zenginleşecek.